

*Допіряк Б. П.,**магістр кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**Бялик В. Д.,**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ Й ОСНОВНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ УРБАНІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню англomовних урбаністичних термінів. У статті встановлюється походження та надається визначення понять «урбаністика», «урбаністичний термін», з'ясовуються структурно-семантичні особливості англomовних термінів галузі урбаністики та характеризуються ключові способи їх творення.

Урбаністика як галузь наукового знання спрямована на вивчення особливостей розвитку міст і різноманітних міських систем, що забезпечують їх життєдіяльність. Урбаністичний термін є словом чи словосполученням на позначення поняття, пов'язаного з формуванням і розвитком міст, їх економічною, екологічною, географічною та іншими системами.

За своїми структурними особливостями урбаністичні терміни англійської мови поділяються на прості, складні та терміни-словосполучення із кількома компонентами. Залежно від компонентного складу англomовні терміни галузі урбаністики поділяються також на однокомпонентні, двоконпонентні, трикомпонентні та багатоконпонентні. Найбільш продуктивним способом творення англomовних термінів галузі урбаністики є афіксальний, що виявляється в додаванні префіксів і суфіксів до їх основи. До продуктивних способів творення цих термінів слід віднести також конверсію й основоскладання, а також семантичний спосіб, що базується на спеціалізації та трансспеціалізації значення мовних одиниць, а також метафоричного та метонімічного перенесення їх значення.

Основними тематичними групами англomовних термінів галузі урбаністики є терміни на позначення особливостей будівництва та функціонування міст (суто урбаністичні терміни); терміни, які описують екологічні процеси, що відбуваються в містах; терміни на позначення соціального устрою міст; терміни, що позначають їх економічні поняття; терміни демографічної сфери; етнологічні терміни. Розмаїття визначених груп термінів вказує на міждисциплінарний характер галузі, до якої вони належать, і різноманітність понять, які вона включає.

Ключові слова: англійська мова, афіксація, урбаністика, структурно-семантичні особливості, спосіб творення, тематична група.

Постановка проблеми. Підвищений інтерес до проблем дослідження галузевої термінології зумовлений не тільки її домінуючою роллю в репродукуванні фахових знань, але й важливістю наукової та науково-технічної інформації для життя

та розвитку людства. Незважаючи на велику увагу лінгвістів до англomовної галузевої термінології [3; 6; 7], ще й донині недостатньо вивченими є терміни галузі урбаністики англійської мови. Цей факт зумовлено тим, що означену термінологію не є усталеною, вона постійно поповнюється новими одиницями у зв'язку з розвитком градобудування та інфраструктури міст. **Метою** наукової розвідки є дослідження англomовних термінів галузі урбаністики, а завдання полягають у встановленні походження та наданні визначення понять «урбаністика», «урбаністичний термін», з'ясуванні структурно-семантичних особливостей англomовних термінів галузі урбаністики, а також ключових способів їх творення.

Людство почало будувати міста задовго до нової ери, а саме у 8000 р. до н. е. Проектування та будівництво міст включало різні види діяльності, в т. ч. управління, дослідження, реконструкцію, експлуатацію міста і багато іншого. Походження та формування найдавніших міст розглядається як початок урбанізації.

Зазначимо, що саме історики почали бачити в урбанізації закономірний історичний процес, вивчати його рушійні сили і різноманіття форм. Так, А.С. Ахієзер підкреслює, що «зрозуміти, що таке урбанізація – значить відповісти на запитання: чому у процесі свого розвитку суспільство породжує таку особливу форму, як місто; чому значущість міста і пов'язаних з ним форм життєдіяльності, культури постійно зростає; чому суспільство має тенденцію до перетворення в міське, урбаністичне суспільство тощо» [1, с. 43]. На думку Л.П. Репіної, весь розвиток суспільства у світлі нового знання є історією «поглинання традиційних соціальних форм урбаністичними або урбанізованими» [8, с. 29]. Погоджуємось також із Л.П. Репіною, яка пропонує визначити урбаністику «як науку про утворення, функціонування та розвиток міських поселень і їх систем, а також про управління містами та їх системами в економічному, соціально-демографічному, екологічному, культурному, політико-адміністративному, інженерно-технічному аспектах» [8, с. 13].

З цього погляду урбанізація – це процес підвищення ролі міст у розвитку суспільств. Головний соціальний зміст урбанізації полягає в особливих «міських відносинах», що охоплюють соціально-професійну і демографічну структуру населення, його спосіб життя, культуру, розміщення продуктивних сил, розселення.

70-ті рр. XX ст. стали періодом інтенсивного розвитку міських досліджень, але їхнє соціально-економічне, геополітичне й етнографічне розмаїття спричинило певну плутанину в визначенні термінів «урбаністичний» «урбаністичність» та «урбанізація». Урбаністичність визначалася за допомогою поняття щільності населення або залежно від його професійної зайнятості у містах [2, с. 26]. Передумовою урбанізації вважається зростання індустрії, розвиток культурних і політичних функцій, поглиблення територіального розподілу праці [2, с. 27].

Крім того, для урбанізації характерний приплив сільського населення в міста та їх укрупнення (найближчі дрібні міста поступово входять до складу великих). Так, на початку XIX ст. в містах світу проживало 29,3 млн осіб (3% населення світу). До 1900 р. – 224,4 млн осіб (13,6%), до 1950 р. – 706,4 млн осіб (29,2%), до 1970 р. – 1 399 млн осіб (38,6%) [8, с. 27]. Темпи урбанізації мають тенденцію до прискорення, проте її масштаби, рушійні сили та наслідки залежать від соціально-економічних умов. За даними академіка В.Л. Глазичева, у 2008 р. «вперше в історії людства чисельність міського населення в світі вже зрівнялася з чисельністю сільських жителів. У європейських країнах частка міського населення перевищує три чверті і продовжує зростати» [2, с. 28].

З урбанізацією тісно пов'язані ще два поняття, різні змістом, але досить взаємозалежні: урбанізм та урбаністика.

Урбанізм трактується як багатозначний термін, що має три основні визначення:

1) «напряму у містобудуванні XX ст., який наголошує на необхідності створення і розвитку великих міст»;

2) «тематика в мистецтві XIX ст., зображення життя великих міст»;

3) «одна з андеграундних течій, що включає в себе проникнення на закриті території міста чи відвідання «міст-примар» або окремих занедбаних будівель із метою отримання естетичного задоволення» [2, с. 25].

Під терміном «урбанізм» розуміють також «напряму у містобудуванні XX ст., представники якого стверджували ідею про чільну і безумовно позитивну роль міст у сучасній цивілізації і, в зв'язку з цим, приділяли основну увагу проектній розробці максимально укрупнених містобудівних структур, розрахованих на значну концентрацію населення» [8, с. 25].

Німецько-американський соціолог Л. Вірт використовує термін «урбанізм» задля виявлення відмінних характеристик міського соціального життя, таких як, наприклад, знеособленість. Крім цього, науковець зазначає, що урбанізм може виступати способом життя (*urbanism as a way of life*). Л. Вірт вважає подібну рису «яскравішою, ніж індустріалізм або капіталізм, оскільки розвиток великих і малих міст змінив «природне положення суспільства». Процес урбанізації зробив родинні зв'язки менш важливими, замінив їх відносинами інструментального та поверхневого характеру. Міські поселення характеризуються розмірами, щільністю і різноманітністю, які в поєднанні забезпечують основу для складного поділу праці та фундаментальних змін у природі соціальних відносин» [цит. за 8, с. 24].

Урбаністика є наукою, присвяченою вивченню особливостей розвитку міст і різноманітних міських систем, що забезпечують їх життєдіяльність (наприклад, транспортної, пішохідної, екологічної та ін.) [2, с. 26]. Розвиток урбаністики розпочався у Великій Британії та Сполучених Штатах Америки, поширившись згодом на увесь світ.

Під урбаністичним терміном розуміємо слово чи словосполучення на позначення поняття, пов'язаного з формуванням і розвитком міст, їх економічною, екологічною, географічною та іншими системами. Згідно з класифікацією А.Я. Коваленко [4, с. 258] всі терміни за будовою поділяємо на:

1) прості, які складаються з одного слова (наприклад, *resilience* – життєстійкість, *burning* – спалювання, *urbanization* – урбанізація);

2) складні, що містять два слова та пишуться разом або через дефіс (наприклад, *vulnerability* – уразливість, *fossil-fuel* – викопні види палива, *shortcoming* – недолік, *gender-based* – гендерний, *socioeconomic* – соціально-економічний);

3) терміни-словосполучення із кількома компонентами (наприклад, *sustainable urbanization* – стійка урбанізація, *women's empowerment* – розширення прав і можливостей жінок, *urban policy* – міська політика, *urban agglomeration* – міська агломерація, *developing country* – країна, що розвивається, *climate change* – зміна клімату).

Залежно від компонентного складу англійські терміни галузі урбаністики можна розподілити на:

– однокомпонентні: (*globalization* – глобалізація, *unemployment* – безробіття, *urbanization* – урбанізація, *urban* – міський, *poverty* – бідність, *inequality* – нерівність, *city* – місто);

– двокомпонентні (*sustainable development* – сталий розвиток, *financial flow* – фінансовий потік, *soaring unemployment* – зростання безробіття, *ecological footprints* – екологічні «сліди», *urban area* – міський район);

– трикомпонентні: (*urbanization sustainable pattern* – стійка модель урбанізації, *regional economic growth* – економічне зростання на регіональному рівні, *rural-urban migration* – міграція сільського населення в міста);

– багатокомпонентні (*ever-growing proportion of the global population* – постійно зростаючий сегмент населення в світі, *small-scale agriculture-oriented setting* – поселення з дрібномасштабним сільськогосподарським виробництвом).

До простих англійських термінів галузі урбаністики відносимо:

1) слова загальноживаної лексики, що використовуються для позначення вузькоспеціальних понять (*income* – рівень доходу, *city* – місто, *poverty* – бідність, *shift* – зсув, *housing* – житло, *design* – проектування);

2) слова, які вживають переважно як терміни (*migration* – міграція, *agglomeration* – агломерація, *decentralization* – децентралізація, *segregation* – сегрегація, *sprawl* – розростання, *urbanization* – урбанізація, *dweller* – мешканець).

Найбільш продуктивним способом творення аналізованих термінів є афіксація, що здійснюється шляхом додавання афікса (префікса, суфікса) до основи терміна [5, с. 32]. Продуктивними засобами творення англійських термінів галузі урбаністики є префікси *de-*; *heter(o)-*; *multi-*; *non-*; *omni-*; *over-*; *peri-*; *sub-* та інші (наприклад, *decentralization* – децентралізація, *deregulation* – дерегулювання, *periurban* – пригородній; *suburbanization* – розселення в передмістя), суфікси *-er*, *-or*; *-ing*, *-ism* (наприклад, *dweller*, *urbanization*, *housing*, *urbanism*).

Прості терміни утворюють шляхом конверсії. Конверсія належить до морфолого-синтаксичного типу словотворення. Конверсія є таким типом словотворення, коли власна парадигма слова є його засобом [5, с. 36], наприклад: *grow* (v) – *рости*, *growth* (n) – *зростання*, *збільшення*. Вказаний тип словотворення

визначається тим, «що в ньому шляхом спеціального грамати-ко-лексичного переосмислення того чи іншого слова відбувається його перехід з одного розряду слів у інший, тобто перехід слова з розряду однієї частини мови в іншу» [5, с. 37].

Складні терміни утворюються складанням двох або більше основ. Їх називають також термінами-композицями. До складу цих термінів можуть входити корені слів або цілі слова (*waterway* – водний шлях, *stakeholders* – зацікавлені сторони) і похідні слова (*well-designed* – правильно спроектований, *well-located* – зручно розташований, *land-use* – землекористування, *middle-income* – із середнім рівнем доходу, *human-caused* – антропогенного характеру).

Основними способами творення англійських термінів галузі урбаністики є не тільки а) афіксальний, осново-складання та конверсія, але й семантичний, що здійснюється шляхом спеціалізації та трансспеціалізації значення мовних одиниць на основі їх метафоричного та метонімічного перенесень, наприклад: *design* – заг. задум, план, намір, проект, планування; урб. проектування; б) афіксальний, наприклад: *displace* – переміщення; в) безафіксний (шляхом конверсії), наприклад: *sprawl* – розростання; г) осново-складання, наприклад: *availability* – доступність.

Англійська урбаністична термінологія є міждисциплінарною: вона включає й одиниці галузей міської антропології, екології, соціології, географії, економіки, політики – тобто всі царини знання, здатні якомога повніше схарактеризувати такий складний і багатовимірний об'єкт, як місто. Аналіз термінологічної лексики вказаної галузі дозволяє класифікувати її за такими групами:

– терміни, пов'язані з будівництвом і функціонуванням міст (суто урбаністичні терміни): *building resilience strategy* – стратегія забезпечення життєздатності міст, *sustainable urbanization* – стала урбанізація, *urban development* – розвиток міста, *global urban agenda* – порядок денний щодо розвитку міст, *urban resident* – міський житель, *urban finance* – міське фінансування, *urban services* – міські послуги, *urban growth* – зростання міст, *urban policy* – міська політика, *urban agglomeration* – міська агломерація, *interdependence between rural and urban areas* – взаємозалежність між сільськими і міськими районами, *local governments* – місцеві органи влади, *buildable plot* – ділянка, придатна для забудови, *urban design* – містобудівне проектування, *suburbanization* – розселення в передмістя, *urban fabric* – міська структура, *urban expansion* – зростання міст, *traffic congestion and road safety* – затори на дорогах і низький рівень безпеки дорожнього руху;

– терміни, що описують екологічне становище міст: *carbon dioxide emission* – викид двоокису вуглецю, *fossil-fuel burning* – спалювання викопних видів палива, *cement production* – виробництво цементу, *natural hazard* – стихійне лихо, *climate change* – зміна клімату, *ecosystem* – екосистема, *water pollution* – забруднення води, *air pollution* – забруднення повітря, *sea-level rise* – підвищення рівня моря, *tropical cyclones and storms* – тропічні циклони і шторми, *inland flooding and drought* – внутрішні повінь і посуха, *drinking water source* – джерело питної води, *solid waste disposal services* – послуги з видалення твердих відходів, *air pollution* – забруднення повітря, *environmental health risk* – ризик для санітарного стану навколишнього середовища;

– терміни на позначення соціальних понять, пов'язаних із містами та їх мешканцями: *social conflict* – соціальний конфлікт, *insecurity* – відсутність безпеки, *human rights* – права людини, *rights to shelter, water and sanitation, health care and education* – права на житло, воду і санітарію, послуги охорони здоров'я та освіти, *inequality* – нерівність, *adequate housing* – належне житло, *affordable housing* – прийнятне за вартістю житло, *slum dweller* – мешканець хаців, *youth bulge* – переважна чисельність молоді, *poorest population* – найбільш вразливі верстви населення, *quality of life* – якість життя, *United Nations* – Організація Об'єднаних Націй, *social deprivation* – соціальні нестатки;

– терміни на позначення понять, пов'язаних із економікою міста: *economic development* – економічний розвиток, *gross domestic product (GDP)* – валовий внутрішній продукт (ВВП), *unemployment* – безробіття, *developed country* – розвинена країна, *developing country* – країна, що розвивається, *investment* – інвестиції, *poverty reduction* – скорочення масштабів бідності, *crisis* – кризові ситуації, *fiscal decentralization* – фінансова децентралізація;

– демографічні терміни: *refugee* – біженець, *migrant* – мігрант, *internal migration* – внутрішня міграція, *rural-urban migration* – міграція сільського населення в міста, *demographic dominance* – демографічне домінування, *demographic shift* – демографічний зсув;

– етнологічні терміни: *ethnicity* – етнічність, *gender* – стать, *age* – вік, *race* – расова приналежність, *migratory status* – міграційний статус, *disability* – інвалідність;

– юридична термінологія: *rule of law* – верховенство права, *implementation* – здійснення, *national legislation* – національне законодавство, *institutional and regulatory* – інституційний і нормативний;

– терміни політичної галузі: *human-rights-based* – заснований на дотриманні прав людини, *to make possible significant progress in the realization of rights* – дозволити домогтися значного прогресу в реалізації прав, *contribute to the realization of rights* – сприяти реалізації прав, *Habitat* – Хабітам, *decision makers* – політики.

Висновки. Таким чином, урбаністичні терміни слугують засобами номінації спеціальних понять, явищ, об'єктів відповідної галузі. За своєю будовою англійські терміни галузі урбаністики поділяються на прості, складні та словосполучення. Прості терміни та терміни-словосполучення перебільшують кількість термінів-складних слів у визначеній термінології. Прості терміни творяться переважно шляхом афіксації, конверсії семантичної деривації (шляхом метафоричного й метонімічного перенесень, шляхом конкретизації чи звуження значення загальноживаного слова). Аналіз англійських термінів галузі урбаністики дозволив розподілити їх на такі групи: терміни, пов'язані з будівництвом і функціонуванням міст (суто урбаністичні терміни); терміни, що описують екологічні процеси в містах; терміни, які пояснюють соціальний устрій міст; терміни на позначення понять, пов'язаних із економікою міст; терміни демографічної сфери; етнологічні терміни. Розмаїття груп термінів вказує на міждисциплінарний характер самої галузі, до якої вони належать, і понять, які вони позначають. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у з'ясуванні способів перекладу англійських термінів галузі урбаністики залежно від їх структурних і семантичних особливостей.

Література:

1. Ахиезер А.С., Коган Л.Б., Яницкий О.Н. Урбанизация, общество и научно-техническая революция. *Вопросы философии*. 1969. № 2. С. 43–44.
2. Глазычев В.Л. Урбанистика. Москва : Европа, 2008. 220 с.
3. Иващишин О.М. Принципи диференціації термінологічних та нетермінологічних одиниць англomовного науково-технічного дискурсу. *Мова і культура. Культурологічний підхід до викладання мови і літератури*. 2004. Вип. 7. С. 170–176.
4. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Київ : ІНКОС, 2002. 317 с.
5. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 1961. 251 с.
6. Кришталь С.М. Внутренняя форма метафорических терминов (на материале английских и украинских терминов подъязыка финансов). *Типология мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах*. 2004. Вип. 10. С. 177–183.
7. Кияк Т.Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць. *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка*. 2008. № 38. С. 77–80.
8. Репина Л.П. Город, общество, цивилизация: историческая урбанистика в поисках синтеза. Москва : Наука, 2008. 349 с.

Dopiriak B., Byalyk V. Structural-semantic characteristics and main ways of forming of English-language urbanistic terms

Summary. The article is devoted to the study of English-language urban terms. The origin and definitions of the notions «urbanism» and «urbanistic term» are clarified in the article, structural and semantic features of English-language urbanistic terms are characterized, key ways of their forming are determined in it.

Urbanism as a field of scientific knowledge aimed at studying peculiarities of development of cities and those systems that ensure their existence. An urban term is a word or word combination used for designation of a notion related to the formation and development of cities as well as to their economic, environmental, geographical, and other systems.

According to their structural characteristics, urbanistic terms of the English language are subdivided into simple, complex, and word combinations which have several components. Depending on their components, English-language urbanistic terms are also subdivided into one-component, two-component, three-component and multi-component ones. The most productive way of their forming is affixal, revealed in adding of prefixes and suffixed to the stems of terminological units. Conversion and composition, as well as the semantic method based on specialization and transpecialization of meanings and their metaphorical and metonymic transfer are also productive ways of their forming.

Main thematic groups of English-language urbanistic terms are those that designate peculiarities of construction and functioning of cities (pure urban terms); terms describing ecological processes of cities; terms denoting their social structure; terms used for designation of their economic systems; terms of demographic sphere; ethnological terms. Semantic and thematic diversity of terms reveal the interdisciplinary nature of the sphere to which they belong, and variety of notions it includes.

Key words: English language, affixation, urbanism, structural and semantic characteristic, way of forming, thematic group.